

УДК 336.77:314.6(330.16)

Р. А. КРАМЧЕНКО
Львівська комерційна академія
Г. В. МИСЬКІВ
Львівська філія Європейського університету

СПОЖИВЧІ КРЕДИТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Окреслено дискусійні підходи до означення споживчого кредитування домогосподарств. Виявлено особливості кредитування домогосподарств України впродовж останніх п'яти років. Розкрито проблеми функціонування вітчизняного ринку споживчих кредитів.

Ключові слова: фінанси домогосподарств, споживчий кредит, кредитування населення, банківське кредитування домогосподарств.

R. A. KRAMCHENKO
Lviv Academy of Commerce
G. V. MYSKIV

Lviv Branch of Private Institution of Higher Education "European University"

CONSUMER LOANS AS A SOURCE OF FINANCIAL RESOURCES OF HOUSEHOLDS

Marked discussion approaches to the definition of consumer crediting of the households. Peculiarities of crediting of the households of Ukraine for the past five years. The problems of functioning of the domestic market of consumer loans. Improving of regulation of the market of consumer credit will provide protection of the rights and interests of borrowers and lenders, the creation of an appropriate competitive environment in the market of the CC, increasing the credibility of the household, creating the basis for the development of domestic commodities, the harmonization of national legal acts with EU legislation and international standards.

Keywords: Finance households, consumer credit, lending, Bank lending to households

Постановка проблеми

Останнє десятиліття в Україні ознаменувалося визнанням фінансів домогосподарств як самостійної сфери вітчизняної фінансової системи. Фінансові ресурси домогосподарств формуються як за рахунок внутрішніх джерел (доходи від трудової, підприємницької діяльності чи самозайнятості, доходи від власності, пенсії, стипендії, гонорари тощо), так і за рахунок зовнішніх джерел (допомога держави, позички від фінансових інститутів та інших домогосподарств, кошти, які отримані на основі рішення суду, як спадщина, внаслідок настання страхової події та ін.). У складі останніх вагоме місце посідають споживчі кредити (СК), суспільна роль яких не обмежується задоволенням потреб індивідів. СК прискорюють реалізацію товарних запасів, послуг, активують внутрішній ринок, сприяють створенню основних фондів, забезпечують прибутки оферентам фінансових послуг, стимулюють працю й належну її оплату, що в сукупності зумовлює збільшення національного багатства країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У нашій країні теоретичним засадам споживчого кредитування присвячені праці О. Барановського, О. Васюренко, О. Вовчак, В. Лагутіна, В. Корнєєва, А. Мороза, Н. Меджибовської С. Мочерного, А. Соколової, Р. Тиркала та ін. Фінансову поведінку населення з різних позицій досліджували такі вчені, як В. Андрущенко, І. Брітченко Ю. Барський, З. Ватаманок, Ю.Воробйов, В. Дорош, Т. Кізима, Е. Лібанова, С. Панчишин, М. Савлук, З. Скринник, Н. Холод, С. Юрій та ін. Втім, визнаючи фундаментальний внесок названих учених у розвиток економічних досліджень, зауважимо, що проблематика споживчого кредитування домогосподарств за нинішніх реалій залишається актуальним напрямом фінансової науки.

Формулювання мети дослідження

Мета дослідження полягає в поглибленні теоретичних основ споживчого кредитування крізь призму узагальнення підходів до змісту дефініції цієї категорії та в характеристиці його параметрів з позиції формування фінансових ресурсів домогосподарств.

Викладення основного матеріалу дослідження

В економічній та законодавчо-нормативній літературі на даний час немає єдиного підходу до визначення сутності споживчого кредиту (СК). Так, за версією глосарію НБУ [2], який посилається на Закон України «Про захист прав споживачів», СК (consumer loan; consumer credit) – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування, під процент, на умовах строковості та платності. СК, зазвичай, надається для придбання товарів тривалого користування (автомобілі, меблі, складна побутова техніка), на споживчі цілі, на навчання, лікування тощо. Його можуть надавати банки, кредитні спілки, ломбарди, а також підприємства торгівлі чи сфери послуг.

На переконання С. Мочерного [3] матеріально-речовий зміст СК становлять позики на придбання товарів в особисту власність довго-, середньо- та короткотермінового використання. За визначенням Р. Тиркала [4] СК надаються комерційними банками громадянам, натомість як інші автори (приміром, Т.Пінчук та О.Костенко [5]) розуміння отримувача СК пов'язують з поняттям «споживач». А. Мороз та М. Савлук [6] акцентують, що СК спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання. А. Пересада та Т. Майорова [7] вважають, що СК – це кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам-резидентам України на придбання нерухомості, споживчих товарів тривалого користування. У роботах Р. Коцовської та В. Ричаківської [8] вказано, що суб'єктами споживчого кредитування є фізичні особи. Між ними і кредиторами може існувати посередник, наприклад торговельна організація. Науковці Львівської комерційної академії – О. Вовчак, І. Андрушків, М. Шморгай, О. Колянко [9] зауважують, що СК надається фізичним особам на придбання споживчих товарів тривалого використання та послуг, проте додатково вказують, що в широкому розумінні він надається і юридичним особам на споживчі цілі (коли юридичні особи опосередковано надають кошти отриманого кредиту своїм працівникам у вигляді централізованого придбання для них квартир, дач, земельних ділянок під садівництво). Представниця цієї ж наукової школи С. Черкасова [10] вважає, що СК є кредитом, який надається фізичним особам-резидентам України на придбання споживчих товарів та послуг. Заслугує на увагу й підхід, за яким СК трактується як «невиробничий кредит, тобто не призначений для отримання додаткового прибутку, який надається для задоволення споживчих потреб населення (кредит фізичній особі) чи найманих працівників (кредит юридичній особі), під процент у тимчасове користування на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності та цільової спрямованості та сплачується за рахунок джерел, не пов'язаних з експлуатацією об'єкта кредитування» [11].

Аналіз дефініцій СК та публікацій НБУ виявляє низку дискусійних положень. По-перше, суб'єктом СК відчинянні науковці вважають фізичну особу [2; 7; 8; 10], населення країни [4; 6], фізичну і юридичну особу [9; 11], споживача [5], натомість НБУ оприлюднює дані про обсяги споживчого кредитування сектору домогосподарств. Як відомо, вивчення останніх у вітчизняну науку прийшло з імплементацією системи національного рахівництва, згідно якої домогосподарство налічує одну чи більше фізичних осіб (не обов'язково родичів), які проживають в одному приміщенні, їх об'єднує спільний бюджет і спільне споживання певних видів товарів чи послуг й вони самостійно приймають рішення щодо розпорядження своїми ресурсами. Інституційний сектор «домашні господарства» охоплює найманих працівників, роботодавців, самостійно зайнятих працівників, одержувачів пенсій, одержувачів доходу від власності та інших трансфертів. Зрозуміло, що отримувачем СК виступає окрема особа (член домогосподарства), проте особливістю цього кредиту є задоволення споживчих потреб не обов'язково однієї особи, а загалом домогосподарства як інституційної одиниці. Він забезпечує прискорене отримання певних благ (товарів, послуг, робіт), які домогосподарство могло б мати (придбати) лише після накопичення необхідних для цього коштів. Тому по праву споживче кредитування носить соціальний характер, оскільки такі позики сприяють підвищенню якості життя людності (передусім її незаможних верств), утвердженню принципів соціальної справедливості.

По-друге, як відмінну рису СК виділяють те, що він не спрямовується на виробничі цілі чи на придбання активів, а на кінцеве споживання [1; 6; 11]. Втім, сучасна економічна наука вкладення коштів в освіту та охорону здоров'я розглядає як інвестиції у розвиток людського капіталу – неречового активу. Окрім того, варіюють й підходи до окреслення об'єкта кредитування: товари довго-, середньо- та короткотермінового використання [3]; нерухомість, споживчі товари тривалого користування [7]; споживчі товари тривалого використання та послуги [9]; споживчі товари і послуги [2; 6; 10]; товари особистої власності та затрати інвестиційного характеру на будівництво і підтримку нерухомості [8]. Слід зауважити про поширення нині СК під заробітну плату без визначення цілі одержання, особливістю якого є стислі терміни оформлення, відсутність поручителів (застави), можливість отримання на основі кредитної картки. Тому СК сприймається як кошти «на будь-що» [5]. Втім, НБУ, публікуючи дані про цільове призначення кредитів домашніх господарств, виділяє їх три групи: 1) споживчі кредити, у т. ч. на придбання транспортних засобів; 2) на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; 3) інші кредити.

По-третє, розуміння змісту споживчого кредитування лише з позиції його цільового призначення (на споживчі цілі) є неповним, оскільки тут не враховується специфіка засобів правового захисту, не характерних для інших кредитних угод. У більшості європейських країн споживче кредитування регулюється спеціальними законами й директивами, які забезпечують певну стабільність умов отримання СК, що сприяє зниженню фінансових ризиків як з боку позичальників, так і кредиторів. Законодавча неврегульованість споживчого кредитування в Україні дає змогу «знаходити прогалини в законодавстві з метою його недотримання» [12, с.4].

Після періоду стагнації вітчизняного ринку споживчого кредитування, зумовленої головним чином фінансовою кризою, девальвацією гривні, не належною перевіркою кредитоспроможності позичальників, значним розривом ліквідності банків, спостерігається збільшення попиту й, відповідно, активізується укладання угод щодо отримання СК (рис.1). На тлі цих процесів поступово зменшується частка простроченої заборгованості в кредитних портфелях банків (із 9,4% на початок 2010 р. до 7,7% на початок

2014 р.), посилюється робота щодо повернення проблемних боргів, акумулюється надлишкова ліквідність сектору фінансових корпорацій. Низхідна динаміка залишків коштів за кредитами домогосподарств, наданих депозитними корпораціями, упродовж 2009–2012 рр., змінюється на висхідну (за 2013 р. приріст складає 3,1%, або 5,9 млрд грн). Це зростання зумовлене збільшенням залишків коштів за сегментом споживчих кредитів (на 9,9%, або на 12,3 млрд грн) й сегментом інших кредитів (на 13,0%, або на 0,5 млрд грн), натомість як позики, що спрямовувалися на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості знизилися на 11,9%, або на 7,0 млрд грн. Попит населення на кредити носить сезонний характер. Пік попиту припадає на грудень, тоді як у січні-лютому зазвичай індекси сезонності мінімальні. Так, прискорене зростання обсягів укладених нових кредитних договорів вітчизняних домогосподарств у грудні 2013 р. (на 28,8%) порівняно із нефінансовими корпораціями (7,4%) пояснюється сезонною складовою. Темп приросту, обчислений за кумулятивними даними протягом 12 місяців 2013 р., свідчить про збільшення обсягів укладених нових кредитних договорів домогосподарств на 1,5%, натомість як нефінансових корпорацій – на 2,5%. До того, ж середньомісячний обсяг за останніми у понад десятеро перевищує відповідне значення за домогосподарствами.

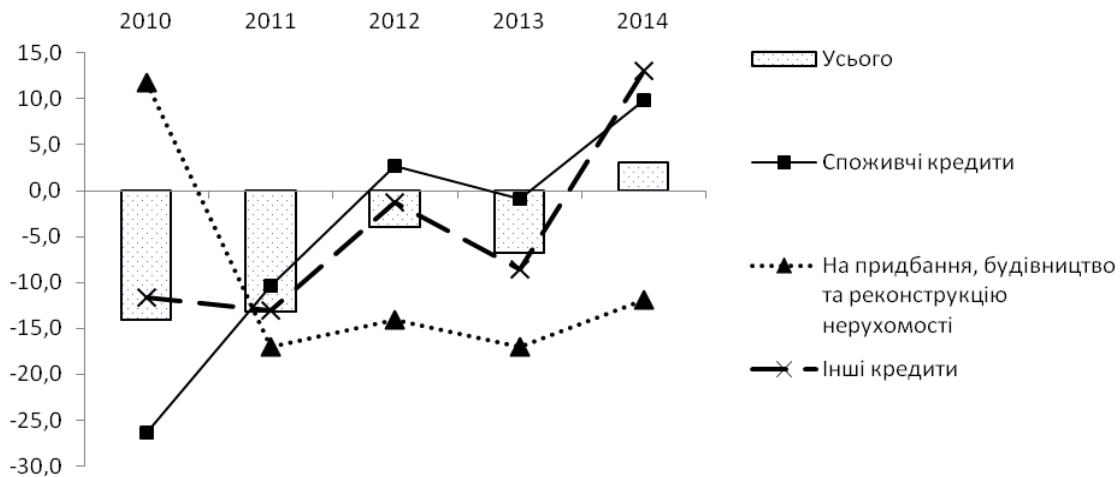

Рис.1. Темпи зміни залишків коштів за банківськими кредитами, наданих домашнім господарствам України (у % до даних на початок минулого року)

Упродовж останніх п'яти років домінують залишків коштів за споживчими кредитами, частка яких у загальній сумі кредитів населення щорічно збільшується (на початок року: 2010 – 56,8%; 2011 – 58,7%; 2012 – 62,7%; 2013 – 66,6%; 2014 – 71,0%). Унаслідок зменшення коштів за автокредитами на 18,5 млрд грн та іпотечними кредитами на 47,3 млрд грн їх частка у загальній сумі позик домогосподарств знизилася відповідно з 24,6% до 11,0% та з 41,0% до 26,6%. Ця динаміка головним чином зумовлена зниженням заборгованості за кредитами домогосподарств в іноземній валюті, оманливі низькі відсоткові ставки за якою та тривалий стабільний курс гривні виступали чинниками схилення населення до забезпечення нею крупних позик (табл.1). Якщо на початок 2010 р. питома вага позичок за сегментами авто- та іпотечних кредитів в іноземній валюті складала відповідно 73,2% і 82,2%, то у 2014 р. – 34,8% і 73,4%.

Таблиця 1

Динаміка обсягів та структури залишків коштів за банківськими кредитами, наданих домашнім господарствам України у розрізі валют (на початок року)

Валюта	Сума, млрд грн.					Структура, %					Відхилення 2014 до 2010 (+;-)	
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	суми	структури
Гривня	52,19	52,48	71,09	85,38	108,22	38,06	42,69	56,34	68,30	78,80	56,03	40,73
Долар												
США	80,91	67,03	52,60	37,75	27,66	59,01	54,52	41,68	30,20	20,14	53,25	-38,87
Євро	2,55	1,87	1,57	1,18	0,94	1,86	1,52	1,25	0,94	0,68	-1,61	-1,18
Інша	1,47	1,56	0,93	0,70	0,53	1,07	1,27	0,73	0,56	0,38	-0,94	-0,69

Зниження обсягів залишків кредитів в іноземній валюті зумовлене політикою дедоларизації економіки та протіканням процесів реструктуризації іпотечних кредитів. Окрім того, внесено зміни у методологію обліку іпотечного кредитування. Дані НБУ до січня 2007 р. включають іпотечні кредити, що обліковуються на рахунках з обліку кредитів, наданих в інвестиційну діяльність. Починаючи з лютого 2012 р., уточнено класифікацію кредитів за видами забезпечення, унаслідок чого до іпотечних кредитів включено ті, що мають декілька видів забезпечення, серед яких найбільшим забезпеченням за вартістю є майнові

права на майбутнє нерухоме майно житлового фонду; майнові права на інше майбутнє нерухоме майно; нерухоме майно житлового фонду; інше нерухоме майно [13].

Більш повільне зниження залишків коштів за позиками в іноземній валюті, що спрямовувалися на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, пояснюється тим, що такі запозичення переважно здійснювалися на тривалий термін (понад 10 років) (табл. 2). Як відомо, з червня 2009 р. заборонено використання іноземної валюти для отримання СК українцями (окрім запозичень для оплати послуг нерезидентам за лікування та навчання за кордоном) у повному обсязі чи частинами, в т. ч. у формі кредитної лінії або «овердрафту» за картковим рахунком [12, с.5].

Дані табл. 2 також свідчать про збільшення популярності кредитів на термін до 1 року. Частково така ситуація пояснюється зацікавленістю банків у наданні короткострокових позик як унаслідок браку довгострокових ресурсів, так і з причини швидкого отримання прибутків. На початок 2014 р. частка залишків коштів за кредитами домогосподарств складала 21,2% у загальному обсязі кредитів, у т.ч. терміном до 1 року – 6,1%; від 1 року до 5 років – 5,8%; більше 5 років – 9,4%.

Таблиця 2

Динаміка залишків за коштів за банківськими кредитами, наданих домашнім господарствам України, у розрізі цільового спрямування та строку погашення (на початок року, млн грн.)

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	Відхилення (+;-)		Темп зміни, рази	
						2014 до 2010	2014 до 2013	2014 до 2010	2014 до 2013
Споживчі кредити									
усього	137113	122942	126192	125011	137346	233	12 335	1,00	1,10
до 1 року	19219	23138	32324	35874	50872	31 653	14 998	2,65	1,42
від 1 року до 5 років	40584	32297	37338	41678	47555	6 972	5 877	1,17	1,14
більше 5 років	77310	67507	56530	47460	38919	-38 392	-8 541	0,50	0,82
У тому числі споживчі кредити на придбання транспортних засобів									
усього	33698	25088	19511	18759	15155	-18 542	-3 604	0,45	0,81
до 1 року	428	411	565	447	506	78	59	1,18	1,13
від 1 року до 5 років	7982	6212	6052	6980	6129	-1 853	-851	0,77	0,88
більше 5 років	25288	18465	12895	11332	8520	-16 767	-2 811	0,34	0,75
На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості									
усього	98792	81953	70447	58427	51447	-47 345	-6 980	0,52	0,88
до 1 року	2533	2291	2385	1552	2263	-270	712	0,89	1,46
від 1 року до 5 років	7432	4195	3643	3778	3450	-3 982	-328	0,46	0,91
від 5 років до 10 років	19212	14961	13024	9313	6896	-12 316	-2 416	0,36	0,74
більше 10 років	69616	60505	51396	43785	38837	-30 778	-4 948	0,56	0,89
Інші кредити									
усього	5343	4643	4585	4191	4736	-607	545	0,89	1,13
до 1 року	771	1130	1161	1145	2042	1 270	896	2,65	1,78
від 1 року до 5 років	2836	1992	2065	1957	1992	-844	36	0,70	1,02
більше 5 років	1736	1521	1359	1089	702	-1 033	-387	0,40	0,64

Не зважаючи на позитивні зрушення кон'юнктури ринку СК домогосподарств, слід зупинитися й на окремих проблемних моментах. У посткризовому періоді залишається незмінною практика завуальовування банками достовірної та повної інформації про вартість і умови надання кредиту, а іноді й про кінцевого кредитора (при застосуванні партнерських програм – особливих домовленостей між кредиторами та підприємствами торгівлі для надання кредитів їхнім клієнтам). Укорінюється практика нав'язування банками додаткових послуг при укладенні договорів споживчого кредитування. Попит на СК зростає на тлі їх подорожчання, недостатнього використання банками засобів нецінової конкуренції, відновлення фінансового потенціалу домогосподарств, необхідності задоволення потреб, які не покриваються наявними фінансовими ресурсами [12, с.9]. Попри розширення кола оферентів кредитних послуг, збільшення палітри їх кредитних програм, темпи та обсяги споживчого кредитування експерти наразі вважають недостатніми.

Висновки

Споживче кредитування дає змогу домогосподарствам використовувати залучені ресурси для власних цілей.

Зорієнтованість вітчизняної банківської системи у бік реального сектора економіки не свідчить про втрату резервів розвитку споживчого кредитування домогосподарств. Останнє сприяє покращенню рівня життя населення, утвердженню принципів соціальної справедливості, активує внутрішній ринок, збільшує

надходження до державного бюджету, зміцнює фінансовий базис економічного поступу. Покращенню урегульованості ринку СК сприятиме прийняття закону України «Про споживче кредитування», за мету якого ставиться захист прав та інтересів кредитоотримувачів та кредиторів, створення належного конкурентного середовища на ринку СК, підвищення довіри до нього з боку домогосподарств, створення базису розвитку вітчизняного товаровиробництва, гармонізації українських нормативно-правових актів із законодавством ЄС та міжнародними стандартами.

Перспективи подальших наукових досліджень з обраної проблематики охоплюють широкий спектр проблем, які стосуються, зокрема, удосконалення понятійно-термінологічного апарату, параметричного оцінювання впливу чинників на фінансові ресурси й споживчі кредити домогосподарств, обґрунтування механізму зниження кредитних ризиків населення.

Література

1. Веб-сайт порталу споживача [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consumer.info.org.ua>.
2. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Короткий курс економічної теорії : [навч. посібник] / С. В. Мочерний, Л.О. Каніщенко, О. А. Устенко. – Т. : Екон. думка, 2000. – 324 с.
4. Банківська справа : навч. посібник / [Р. Тиркала, І. Гуцал, Я. Чайковський, Т. Андрушків, Н. Галапуп] / за ред. Р. І. Тиркала. – Тернопіль : Карт-бланш, 2001. – 314 с.
5. Пінчук Т. А. Аналіз сучасного стану умов споживчого кредитування фізичних осіб в Україні [Електронний ресурс] / Т. А. Пінчук, О. В. Костенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>
6. Банківські операції : підручник / [А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.] ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2000. – 384 с.
7. Пересада А.А. Інвестиційне кредитування : [навч. посібник] / А. А. Пересада, Т. В. Майорова. – К. : КНЕУ, 2002. – 271 с.
8. Операції комерційних банків / [Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук та ін.]. – 2-е вид., перероб. і доп. – Л. : ЛБІ НБУ, 2001. – 516 с.
9. Інвестиційне кредитування : навч. посібник / [О.Д. Вовчак, І.П. Андрушків, М.Б. Шморгай, О.В. Колянок]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2010. – 504 с.
10. Черкасова С.В. Фінансовий ринок : [навч. посібник] / С.В. Черкасова. – Львів : Магнолія 2006, 2010. – 330 с.
11. Дробик Л.О. Актуальні аспекти споживчого кредитування в Україні [Електронний ресурс] / Л.О. Дробик, А.В. Кононов, Є.В. Гагіна // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>
12. Міщенко В. Сучасна практика споживчого кредитування в Україні / В. Міщенко, О. Шаповал // Вісник НБУ. – 2013. – № 11. – С. 3–29.
13. Статистичний бюлетень Національного банку України : електронне видання. – Лютий 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>.

References

1. Veb-sait portalu spozhyvacha. URL: <http://www.consumer.info.org.ua>
2. Ofitsiinui veb-sait Natsionalnogo banku Ukrainy. URL: <http://www.bank.gov.ua>
3. S.V. Mochernui, L.O. Kanishchenko, O.A. Ustenko. Korotkyi kurs ekonomichnoi teorii, Ekonomichna dumka, 2000, 324 p.
4. R. Tyrkalo, I. Hutsal, Ia. Chaikovskiy, T. Andrushkiv, N. Galapup. Bankivska sprava, Kart-blansh, 314 p. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-114.html>
5. T.A. Pinchuk, O.V. Kostenko. Analiz suchasnoho stanu umov spozhuvchogo kredyтуvannj fizychnykh osib v Ukraini, Efektyvna ekonomika, 2013, No. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
6. A.M. Moroz, M.I. Savluk, M.F. Pugovkina, M.D. Oleksiienko, T.P. Ostapysun, I. B. Ivasiv, A. M. Koriak, A. V. Nikitin, M. A. Moroz. Bankivski operatsyi, KNEU, 2000, 384 p.
7. A.A. Peresada, T.V. Maiorova. Investytsiine kredyтуvannj, KNEU, 2002, 271 p.
8. R. Kotsovsra, V. Rychakivska, G. Tabachuk. Operatsii komertsiiynykh bankiv, LBI NBU, 2001, 516 p.
9. O.D. Vovchak, I.P. Andrushkiv, M.B. Shmorgai, O.V. Kolianko. Investytsiine kredyтуvannia, Lviv Academy of Commerce, 2010, 504 p.
10. S.V. Cherkasova. Finansovui runok, Magnoliia, 2006, 2010, 330 p.
11. L.O. Drobyk, A.V. Kononov, Ye.V. Gagina, Aktualni aspekty spozhyvchogo kredyтуvannia v Ukraini, Efektyvna ekonomika 2013, No.2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
12. V. Mishchenko, O. Shapoval, Suchasna praktyka spozhyvchogo kredyтуvannia v Ukraini, Visnyk NBU, 2013, No.11, pp.3-29.
13. Statystychnyi byuлетен Natsionalnogo banku Ukrainy, liutyi, 2014 roku. URL: <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>

Надійшла 03.08.2014; рецензент: д. е. н. Ляш О. І.